

<https://doi.org/10.62837/2026.7.239>

XANIM CƏLİLOVA
ADU
calilovaxanim05@gmail.com

İNGİLİS DİLİNDƏ NİTQ ETİKETLƏRİNİN LİNQVOKULTUROLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: nitq etiketi, linqvokulturologiya, ünsiyyət mədəniyyəti, nəzakət strategiyaları, kommunikativ davranış.

Keywords: speech etiquette, linguoculturology, communication culture, politeness strategies, communicative behavior.

Ключевые слова: речевой этикет, лингвокультурология, культура общения, стратегии вежливости, коммуникативное поведение.

Müasir dilçilikdə dil yalnız kommunikasiya vasitəsi kimi deyil, həm də xalqın mədəniyyətini, dünyagörüşünü və milli dəyərlərini əks etdirən mürəkkəb sosial hadisə kimi öyrənilir. Bu baxımdan linqvokulturologiya dil və mədəniyyət arasındakı qarşılıqlı əlaqələri araşdıran mühüm elmi istiqamətlərdən biridir. Nitq etiketi isə müəyyən cəmiyyət daxilində qəbul edilmiş nəzakət qaydalarını, ünsiyyət normalarını və sosial münasibətlərin dil vasitəsilə ifadə olunma formalarını özündə birləşdirir. İngilis dilində nitq etiketi uzun tarixi inkişaf yolu keçmiş, İngiltərənin sosial-mədəni xüsusiyyətləri, fərdi azadlıq prinsipləri, şəxsi məkan anlayışı və nəzakət normaları əsasında formalaşmışdır.

Nitq etiketi hər bir mədəniyyətdə böyük əhəmiyyət daşıyır. O, müəyyən linqvokulturoloji mühitdə qəbul edilmiş, sosial davranış normaları və qaydaları ilə müəyyənləşən mürəkkəb kommunikativ formullar sistemindən ibarətdir. Nitq etiketinin linqvokulturoloji aspektlərinin araşdırılması dilin mədəni normaları necə kodlaşdırdığını və onlara necə təsir göstərdiyini anlamaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nitq etiketi cəmiyyət üzvləri arasında ünsiyyət prosesini tənzimləyən dil normalarının məcmusudur. O, insanların qarşılıqlı münasibətlərini harmonik şəkildə qurmağa, hörmət və nəzakəti ifadə etməyə xidmət edir. Formanovskaya qeyd edir ki, nitq etiketi insanın sosial statusunu, yaşını, peşəsini və ünsiyyət şəraitini nəzərə alan xüsusi kommunikativ sistemdir.[5, s. 41]

Linqvokulturoloji yanaşmaya görə, nitq etiketi müəyyən xalqın mentalitetinin və mədəni dəyərlərinin dil vasitəsilə ifadəsidir [6, s. 56] Linqvokulturologiya dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsini araşdıran elmi sahədir. Bu istiqamətin əsas nümayəndələri hesab olunan V.V. Vorobyov, V.A. Maslova və Y.S. Stepanov dil vahidlərinin mədəni məzmununu öyrənməyin vacibliyini vurğulamışlar. Nitq etiketi linqvokulturoloji baxımdan xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Çünki ünsiyyət zamanı istifadə olunan standart ifadələr xalqın mədəni dəyərlərini, sosial münasibətlərə yanaşmasını

və davranış stereotiplərini əks etdirir. İngilis mədəniyyətində nəzakət, tolerantlıq, şəxsi sərhədlərə hörmət və fərdiyyətçilik əsas dəyərlərdən hesab olunur. Bu xüsusiyyətlər nitq etiketində də öz əksini tapır. Brown və Levinsonun nəzakət nəzəriyyəsinə görə, insanlar ünsiyyət zamanı həm özlərinin, həm də qarşı tərəfin sosial nüfuzunu qorumağa çalışırlar. İngilis dilində geniş yayılmış nəzakət formulları məhz bu məqsədə xidmət edir.[2, s. 23]

İngilis nitq etiketinin formalaşmasına təsir edən bir sıra mədəni amillər vardır. Onlardan biri fərdiyyətçilikdir. İngilis və ümumilikdə Qərbi mədəniyyətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri fərdiyyətçilikdir. İnsanların şəxsi fikirlərinə və seçimlərinə hörmətlə yanaşmaq vacib hesab edilir. Bu səbəbdən ingilis dilində birbaşa əmr formasından mümkün qədər az istifadə olunur. Məsələn: "Open the window." əvəzinə "Could you open the window, please?"; "Sit down." əvəzinə "Would you like to take a seat?"; "Give me your report." əvəzinə "Could you give me your report, please?"; "Send me the document." əvəzinə "Would you mind sending me the document?"; "Turn off your phone." əvəzinə "Could you please turn off your phone?"; "Wait here." əvəzinə "Could you wait here for a moment, please?" və s. İkinci variant daha nəzakətli hesab edilir və qarşı tərəfin seçim azadlığını qoruyur. [9]

Digər bir amil şəxsi məkan anlayışıdır. İngilis mədəniyyətində şəxsi sərhədlərə hörmət vacib sosial norma sayılır. Buna görə də insanlar bir-birlərinin şəxsi həyatına dair suallar verməkdən çəkinirlər. Məsələn, Azərbaycan mədəniyyətində normal hesab edilən "How much do you earn? - Maaşınız nə qədərdir?; How old are you? - Neçə yaşınız var?; Are you married? - Evlisinizmi?; How much money do you have? - Nə qədər pulunuz var?; Why don't you have children? - Niyə övladınız yoxdur?; What is your religion? - Dininiz nədir?" kimi suallar ingilis mədəniyyətində etik baxımdan uyğun hesab olunmaya bilər. Bu cür suallar ingilis mədəniyyətində şəxsi məkanın və fərdi həyatın bir hissəsi hesab olunduğundan, adətən yalnız yaxın dostlar və ya ailə üzvləri arasında müzakirə edilir. Bu xüsusiyyət ingilis nitq etiketinin əsas prinsiplərindən olan şəxsi sərhədlərə hörmət anlayışını əks etdirir.

Nəzakət və diplomatiklik amillərinə önəm verən ingilislər ünsiyyətdə yumşaq və dolaylı ifadələrdən istifadə etməyə üstünlük verirlər. Məsələn: I disagree. əvəzinə I am not sure I completely agree.; You are wrong. əvəzinə I think there might be another way to look at it.; That's not true. əvəzinə I'm not sure that's entirely accurate.; I don't like your idea. əvəzinə I'm not sure this is the best approach.; You're mistaken. əvəzinə There may be a slight misunderstanding here. və s. Bu nümunələr göstərir ki, ingilis dilində tənqid və ya fikir ayrılığı çox vaxt yumşaldılmış ifadələrlə çatdırılır. Belə strategiyalar qarşı tərəfin hisslərinə və sosial nüfuzuna hörmət göstərmək məqsədi daşıyır və ingilis nitq etiketinin mühüm

xüsusiyyətlərindən biri hesab olunur. Bu xüsusiyyət ingilis nitq etiketinin əsas göstəricilərindən biridir.

Salamlaşma formulları və onların mədəni xüsusiyyətləri - Salamlaşma nitq etiketinin ən vacib komponentlərindən biridir. İngilis dilində geniş istifadə olunan salamlaşma formulları aşağıdakılardır: Hello, Hi, Good morning, Good afternoon, Good evening Bu ifadələrin seçimi sosial məsafədən, yaş fərqi və ünsiyyət şəraitindən asılıdır. Məsələn, "Hi" qeyri-rəsmi ünsiyyət üçün uyğun hesab olunur, "Good morning" isə daha rəsmi xarakter daşıyır. İngilis mədəniyyətində salamlaşmadan sonra hava haqqında qısa söhbət aparmaq geniş yayılmışdır: Lovely weather today, isn't it?; Quite cold today. Bu cür ifadələr "small talk" adlanır və sosial kontakt yaratmaq funksiyasını yerinə yetirir.

Müraciət formalarının linqvokulturoloji xüsusiyyətləri - İngilis dilində müraciət formaları sosial münasibətlərin göstəricisidir. Əsas müraciət formaları: Mr. Mrs. Miss Ms. Sir Madam. "Ms." formasının geniş yayılması gender bərabərliyinin dilə təsirinin nümunəsi hesab olunur. Müasir ingilis cəmiyyətində bir çox hallarda insanlar bir-birlərinə adları ilə müraciət etməyə üstünlük verirlər. Bu isə demokratik münasibətlərin göstəricisidir. Azərbaycan dilində isə soyad və ata adı ilə müraciət daha çox işlənir.

Təşəkkür formulları və onların funksiyaları - İngilis dilində təşəkkür nitq etiketi olduqca mühüm yer tutur. Ən geniş istifadə olunan ifadələr: Thank you. Thanks. Thank you very much. Many thanks. I appreciate it. İngilis mədəniyyətində kiçik xidmətlərə görə belə təşəkkür etmək vacib hesab edilir. Məsələn: qapını açdıqda; məlumat verdikdə; alış-veriş zamanı "thank you" ifadəsinin işlədilməsi sosial norma kimi qəbul edilir. Leech qeyd edir ki, təşəkkür formulları sosial harmoniyanın qorunmasında mühüm rol oynayır. [3, s. 17]

Üzr istəmə formaları - İngilis dilində üzr istəmə ifadələri çox geniş yayılmışdır. Ən çox istifadə olunan formalar: Sorry. I'm sorry. Excuse me. Pardon me. I apologize. "Sorry" ifadəsi bəzən real günahkarlıq hissindən daha çox nəzakət göstəricisi kimi işlədilir. Məsələn: kiminsə yanından keçərkən; təsadüfən toxunduqda; söhbəti yarımçıq kəsərkən. və s. hallarda ingilislər bu ifadədən istifadə edirlər. Bu xüsusiyyət ingilis mədəniyyətində nəzakətin yüksək səviyyədə inkişaf etdiyini göstərir.

Xahiş etmə strategiyaları - Xahiş formulları ingilis nitq etiketinin əsas komponentlərindəndir. Məsələn: Could you help me? Would you mind helping me? Could you possibly help me? Bu konstruksiya birbaşa əmr formasını yumşaldır və qarşı tərəfin müstəqilliyinə hörmət ifadə edir. Brown və Levinsonun nəzakət nəzəriyyəsinə əsasən belə ifadələr "negative politeness" strategiyasına daxildir. [2, s. 8-10]

Kompliment və tərif formaları - İngilis mədəniyyətində komplimentlər sosial münasibətlərin inkişafına xidmət edir. Nümunələr: You look great today. Excellent

job. That's a wonderful idea. Komplimentə verilən cavablar da nitq etiketinin mühüm hissəsidir: Thank you. That's very kind of you. Azərbaycan mədəniyyətində isə insanlar bəzən tərif qəbul etməkdə tərəddüd edə bilirlər.

Vidalaşma formulları - Vidalaşma kommunikativ aktın tamamlanmasını təmin edir. İngilis dilində istifadə olunan əsas ifadələr: Goodbye. Bye. See you later. Take care. Have a nice day. və s. "Take care" və "Have a nice day" kimi ifadələr qarşı tərəfə xoş münasibətin göstəricisidir. Xüsusilə xidmət sektorunda "Have a nice day" ifadəsi standart etik norma kimi işlədilir. [9]

İngilis və Azərbaycan nitq etiketi sistemlərinin müqayisəli təhlili göstərir ki, hər iki xalqın kommunikativ davranışında həm universal, həm də milli-mədəni xüsusiyyətlər özünü büruzə verir. Oxşar cəhətlər sırasında qarşılıqlı hörmət və nəzakət prinsiplərinin mühüm yer tutması, salamlama və vidalaşma formullarının mövcudluğu, eləcə də təşəkkür və üzr istəmə ifadələrinin geniş istifadəsi qeyd oluna bilər. Bu xüsusiyyətlər ünsiyyət prosesinin səmərəliliyini təmin edən ümumbəşəri etik normaların təzahürü kimi çıxış edir. Bununla yanaşı, iki dilin nitq etiketi arasında müəyyən fərqlər də mövcuddur. İngilis nitq etiketində dolayı və yumşaldılmış ifadə vasitələrinin istifadəsi daha geniş yayılmışdır ki, bu da fərdin müstəqilliyinə və şəxsi məkanına hörmət prinsipi ilə əlaqədardır. Azərbaycan nitq etiketində isə kollektivçilik meyilləri daha qabarıq şəkildə müşahidə olunur və insanlararası münasibətlərdə yaxınlıq, səmimiyyət və sosial bağlılıq ön plana çıxır. Bundan əlavə, ingilis mədəniyyətində şəxsi sərhədlərin qorunmasına xüsusi diqqət yetirildiyi halda, Azərbaycan cəmiyyətində yaş, ailə vəziyyəti və sosial status kimi amillər ünsiyyət prosesində daha mühüm rol oynayır və nitq davranışında öz əksini tapır. Beləliklə, qeyd olunan fərqlər hər iki xalqın tarixi inkişafı, sosial dəyərləri və milli-mədəni dünyagörüşü ilə sıx şəkildə bağlıdır və onların nitq etiketi sistemlərinin spesifik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.

Qloballaşma prosesinin sürətlənməsi nəticəsində ingilis dili beynəlxalq ünsiyyətin əsas vasitələrindən birinə çevrilmiş, bu isə nitq etiketi normalarının da qlobal miqyasda yayılmasına və beynəlmilləşməsinə şərait yaratmışdır. Müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə əlaqədar olaraq elektron məktublar, sosial şəbəkələr, videokonfranslar və digər onlayn ünsiyyət platformaları yeni kommunikativ mühit formalaşdırmışdır. Bu mühitdə nitq etiketinin ənənəvi formaları yeni şəraitə uyğunlaşaraq müəyyən transformasiyalara məruz qalmışdır. Məsələn, elektron yazışmalarda "Best regards", "Kind regards", "Sincerely", "Yours faithfully" kimi standart nəzakət formullarından geniş istifadə olunur və onlar rəsmi ünsiyyətin vacib komponentlərindən biri hesab edilir.[9]

Eyni zamanda, rəqəmsal kommunikasiya bəzi ənənəvi etik formulların sadələşməsinə və daha qısa ifadələrlə əvəz olunmasına səbəb olmuşdur. Xüsusilə sosial şəbəkələrdə və ani mesajlaşma platformalarında ünsiyyətin sürətlənməsi nəticəsində qeyri-rəsmi üslubun istifadəsi geniş yayılmışdır. Bununla belə,

kommunikasiya mühitindən asılı olaraq nəzakət prinsiplərinin qorunması hələ də mühüm əhəmiyyət kəsb edir və peşəkar yazışmalarda etik normalara riayət olunması tələb olunur. Beləliklə, qloballaşma və rəqəmsallaşma prosesləri ingilis nitq etikətinin həm yeni formalarının yaranmasına, həm də mövcud etik qaydaların müasir kommunikativ tələblərə uyğun şəkildə yenidən formalaşmasına səbəb olmuşdur.

İngilis dilində nitq etiketi xalqın mədəniyyətini, mentalitetini və sosial münasibətlər sistemini əks etdirən mühüm dil hadisəsidir. İngilis nitq etikətinin əsas xüsusiyyətləri nəzakət, diplomatiklik, dolayılıq, fərdiyyətçilik və şəxsi sərhədlərə hörmət prinsipləri ilə müəyyən olunur. Salamlaşma, müraciət, təşəkkür, üzr istəmə, xahiş etmə və vidalaşma formulları bu mədəni dəyərlərin dil vasitəsilə ifadəsidir. Linqvokulturoloji yanaşma göstərir ki, nitq etiketi yalnız dil vahidləri toplusu deyil, həm də xalqın milli-mədəni təcrübəsinin daşıyıcısıdır. İngilis nitq etikətinin öyrənilməsi xarici dil tədrisində, tərcüməşünaslıqda və mədəniyyətlərarası kommunikasiyada mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat

1. Ağayeva R. R. "İngilis dilində nitq etikətinin sosiolinqvistik inkişafı" Dilçilik, 2026 44-47
2. Brown, P., & Levinson, S. C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
3. Leech, G. *The Pragmatics of Politeness*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
4. Yule, G. *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
5. Формановская, Н. И. *Речевой этикет и культура общения*. Москва: Высшая школа, 2007.
6. Маслова, В. А. *Лингвокультурология*. Москва: Академия, 2001.
7. <https://lingvospekt.uz/index.php/lingsp/article/view/766>
8. <https://fledu.uz/wp-content/uploads/2019/06/Misaatova-Gulnoz-Miragzamovna.pdf>
9. <https://ru.scribd.com/document/848660286/Speech-etiquette>

Xanım Cəlilova

İngilis dilində nitq etiketlərinin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri

Xülasə

Məqalə cəmiyyət daxilində qəbul edilmiş nəzakət qaydaları və ünsiyyət normalarını əhatə edən nitq etiketlərindən bəhs edir. İngilis nitq etiketi mədəni dəyərləri və sosial davranış normalarını əks etdirən kompleks dil hadisəsidir. İngilis dilində nitq etiketi dilin sosial və mədəni funksiyalarını əks etdirən mühüm

kommunikativ sistem kimi çıxış edir. Linqvokulturologiya bu sistemin dil və mədəniyyət arasındakı qarşılıqlı əlaqələr kontekstində öyrənilməsinə imkan yaradır. Müəllif ingilis nitq etiketinin tarixi və sosial-mədəni faktorların təsiri ilə formalaşmış olduğunu, bu formalaşmada fərdiyyətçilik və şəxsi sərhədlərə hörmətin mühüm rol oynadığını qeyd edir. Məqalədə ingilis dilində dolaylı və yumşaldılmış ifadə formalarının geniş şəkildə istifadə olunması, bu xüsusiyyətin ünsiyyətdə nəzakət və diplomatikliyin qorunmasına xidmət etdiyi vurğulanır. Məqalədə salamlama və vidalaşma formulları, müraciət formaları, təşəkkür və üzr istəmə formaları, xahiş etmə strategiyaları, vidalaşma ifadələri öz əksini tapmışdır. Məqalədə qloballaşma prosesinin ingilis nitq etiketinin beynəlxalq miqyasda yayılmasına şərait yaratması, rəqəmsal kommunikasiyanın nitq etiketində yeni formaların yaranmasına səbəb olması, elektron yazışmalarda standart nəzakət formalarının geniş istifadə olunması, Bununla yanaşı, bəzi ənənəvi nümunələrin sadələşdirilmiş üslubla əvəz edilməsi də öz əksini tapmışdır. Məqalədə ingilis və Azərbaycan nitq etiketləri arasında həm oxşar, həm də fərqli xüsusiyyətlərin mövcudluğu qeyd edilmişdir.

Khanım Jalilova

Linguocultural Features of Speech Etiquette in the English Language Summary

The article discusses speech etiquette, which encompasses the norms of politeness and communicative behavior accepted within society. English speech etiquette is presented as a complex linguistic phenomenon reflecting cultural values and social behavioral norms. Speech etiquette in English functions as an important communicative system that reflects both social and cultural aspects of language. Linguoculturology enables the study of this system in the context of the interaction between language and culture. The author notes that English speech etiquette has been shaped under the influence of historical and socio-cultural factors, where individualism and respect for personal boundaries play a significant role. The article emphasizes the extensive use of indirect and mitigated expressions in English, highlighting that this feature serves to maintain politeness and diplomatic communication. Greetings and farewell formulas, forms of address, expressions of gratitude and apology, request strategies, and leave-taking expressions are also analyzed. The article further highlights that globalization has contributed to the international spread of English speech etiquette, while digital communication has led to the emergence of new forms of etiquette. It is noted that standard polite formulas are widely used in electronic correspondence, whereas some traditional forms have been replaced by simplified expressions. Finally, the article states that there are both similarities and differences between English and Azerbaijani speech etiquette systems.

Ханум Джалилова

**Лингвокультурологические особенности речевого
этикета английского языка**

Резюме

Статья посвящена речевому этикету, который охватывает нормы вежливости и коммуникативного поведения, принятые в обществе. Английский речевой этикет рассматривается как сложное языковое явление, отражающее культурные ценности и нормы социального поведения. Речевой этикет в английском языке выступает как важная коммуникативная система, отражающая социальные и культурные аспекты языка. Лингвокультурология позволяет изучать данную систему в контексте взаимодействия языка и культуры. Автор отмечает, что английский речевой этикет сформировался под влиянием исторических и социокультурных факторов, при этом важную роль играют индивидуализм и уважение к личным границам. В статье подчеркивается широкое использование косвенных и смягчённых выражений в английском языке, что служит обеспечению вежливости и дипломатичности общения. Также рассматриваются формулы приветствия и прощания, формы обращения, выражения благодарности и извинения, стратегии просьбы и выражения прощания. Далее отмечается, что процесс глобализации способствовал международному распространению английского речевого этикета, а развитие цифровой коммуникации привело к появлению новых форм этикета. Указывается, что в электронных письмах широко используются стандартные формулы вежливости, тогда как некоторые традиционные формы заменяются более упрощёнными вариантами. В заключение подчеркивается наличие как сходств, так и различий между английской и азербайджанской системами речевого этикета.

Rəyçi: Fil.f.d. E. Hasanquliyeva